

ПЕДАГОГИКА

ПЕДАГОГИКА

PEDAGOGY

Абдуллаев Р.М., Ботобекова Д.

**АДЕП-АХЛАККА ТАРБИЯЛООДО ЭЛДИК ПЕДАГОГИКА КАРАЖАТТАРЫНАН
ПАЙДАЛАНУУ**

Абдуллаев Р.М., Ботобекова Д.

**ИСПОЛЬЗОВАНИЕ СРЕДСТВ В ПОВЫШЕНИИ ПРАВСТВЕННОГО ВОСПИТАНИЯ
ХАРАКТЕРА**

R.M. Abdullayev, D. Botobekova

USING THE FUNDS IN IMPROVING THE MORAL CHARACTER EDUCATION

УДК: 37.017.97

Бул макалада тарбия, айрыкча адеп-ахлакка тарбиялоодо элдик педагогика каражаттарынан пайдалануу жана анын азыркы күндөгү маанилүүлүгү жөнүндө баяндалат.

Негизги сөздөр: тарбия, элдик педагогика, билим, окуу, инсан, Курани Керим, дин, макал-лакаптар, эл оозеки чыгармачылыгы.

В статье говорится о нравственном воспитании молодого поколения с использованием средств народной педагогики и о значимости его в современной системе образования.

Ключевые слова: воспитание, народная педагогика, знание, учеба, личность, пословицы и поговорки, устное народное творчество, религия, куран.

This article refers to the moral upbringing of the younger generation with the use of traditional pedagogy and its significance in the modern education system.

Key words: education, folk pedagogy, knowledge, education, personality, proverbs, folklore, relegiya.

Эл арасында “тарбия – бул баа жеткис байлык” деген сөз бар.

Тарбиялоодо элдик педагогиканын орду жана маанилүүлүгү жөнүндө мурда жазган макалаларыбызда кеңири токтолуп өткүк эле (1,93) Ошондой эле академик Г.Н.Волков айтканындай “Эң күчтүү, эн таасирдүү, эн ишенимдүү педагогика – элдик педагогика, ал эми тарбиячылардын мыктысы эл.”

Тарбиялоо жөнүндөгү талаптар, керектөөлөр жана тажрыйбалар улут пайда болгонго чейин эле пайда боло баштайт. Алсак, азыркы адамдар үчүн эрежеге айланган улууларды сыйлоо салтынын учугу уруулук коомдо жатат. Өткөн муундардан мурас калган өнөрлөрдү, турмушка керектүү жүрүм-турум эрежелерин үйрөнүү үчүн уруу коомунун жаштары уруу башчыларын, улууларды кунт коюп угушуп, алардын акыл-насааттарын, буйруктарын өзүлөрүнө үлгү катарында кабыл алышкан жана аткарышкан. Байыркы мезгилдерден тартып ушул күнгө чейин

бул салт эл турмушунда бекем сакталып келе жатат, же тарыхтын буурул таңында көз жарган мифтерди мисалга тарталы. Мында деле адамдардын жашоо-тиричилиги, адеп-аристине байланышкан орошон ойлор, осуяттар мол. Андыктан, улуттун улут болуп калыптанышындагы ошол рухий башаттар да чоң роль ойногонун эске ала жүрүү шарт.

Элдик педагогикалык идеялар, адат-салттар, жөрөлгөлөр элдик керектөөлөр улам пайда болот, өсөт жана өнүгөт. Биринчиден, элдин керектөөсүнө шайкеш келген рухий педагогикалык нарк-дөөлөттөр гана элдин салттуу ишенимине, идеалына айланат. Экинчиден элдин рухий практикалык, турмуштук талаптарынын улам өсүшү жаңы педагогикалык табылгаларды, тажрыйбаларды жаратат, өнүктүрүлүп өстүрөт. Ар бир элдин педагогикалык маданияты өздөрү жашаган географиялык чөйрөгө жана тарыхый шарттарга байланыштуу өзгөчөлүккө ээ болот. Ал эми, географиялык чөйрө да, тарыхый шарттар да, бардык жерде бирдей эмес.

Академик Г.Н.Волков мындай жазат: “Эгерде тарбиянын пайда болуу жана өнүгүү тарыхын миң беттен турган китеп катары элестете турган болсок, мектеп жөнүндөгү алгачкы түшүнүк анын 995-же 996-беттеринен гана кезикмек” (2,12). Жогорудагы көрүнүктүү окумуштуу-этнопедагогдордун пикирлерине жана кошумча далилдерге таянуу менен элдик педагогикага төмөнкүдөй жалпылама аныктама берүү ылайык.

Элдик педагогика – бул улут улут болуп калыптанганга чейин эле узак мөөнөт жашап, белгилүү географиялык жана тарыхый шарттардын, элдин керектөөлөрүнүн негизинде өнүгүп-өркүндөп, адамды ишенимдердин, ыймандык нарк дөөлөттөрдүн духунда тарбиялоого багытталган билимдердин жана практикалык эмпирикалык муундан-муунга мурасталган идеялардын, ишенимдердин, иш-аракеттердин бөтөнчө тутуму.

Кыргыз элинин тарбия концепциясында уул балдар менен кыздардын идеалы алардын үй-бүлөлүк жана коомдук турмуштагы ордуна, функциясына карай өз алдынча, өзгөчө мерчемдер менен аныкталган. Атап айтсак, уул балдарды тарбиялоонун идеалы-байыркы доорлордон азыркы күнгө чейин “Эр жигит” деген түшүнүк менен туюнтулуп келет. Бул түшүнүктүн мазмуну түбү бир түрк элдеринин баарында бирдей кабылданышы, алардын педагогикалык маданиятынын кыртышы бир экендигинин дагы бир далили. Кыргыз элинин “Эр жигит” жөнүндөгү түшүнүгүндө “Манас” эпосундагы идеалдуу инсан жөнүндөгү адеп-ахлактык чен-өлчөмдөрдүн таасири да ачык байкалат. Демек, “Эр жигит” түшүнүгү калайык-калктын уул балдарды тарбиялоого байланышкан акыл туюмунун, тарыхый тажрыйбаларынын туундусу.

Салыштыра келгенде “Эр жигит” идеалынын мазмуну орус элиндеги “добрый молодец”, жапон элиндеги “самурай”, англичандардагы “жентельмен” деген түшүнүктөргө жакын. Алардын баарына тең эле адептүүлүк, тайманбастык, эр жүрөктүүлүк, кичи пейилдик, калыстык, шайыр-шайдооттук сыяктуу жалпы касиеттер мүнөздүү. Демек, жигит идеалынын мазмуну жалпы адамзаттык нарк-дөөлөттөргө шайкеш. Жигиттик, айрым жаштар женил баалагандай, мырзачылык кылып жасанып, жорго минип, куш салып, оюн-тамаша куруп, үлпөт үстүндө жүрүү эмес. Жигиттик – адамдын коомчул нарк-сезиминин жетилгендиги. Ал өнөр-билим, тажрыйбага ээ болуунун, атуулдук жетилүүнүн чен-өлчөмү. Элдик макалда, “Жигитке жетимиш өнөр аздык кылат”, деп тегин жерден айтылбаса керек. Кыргыз макалдарында “Эр жигиттин” моралдык кодекси эл ичинде эзелтен калыптанган төмөнкүдөй мерчемдер менен мүнөздөлөт: “Атанын уулу болуш урмат, элдин уулу болуш кымбат”, “Жигитке бир сыр, жети кыр керек”, “Элден безген эр эмес, жоодон качкан шер эмес”. “Эр-намыстын кулу”, “Эрдин даңкын эмгек чыгарат”.

Эр жигит түшүнүгүнүн эзелтен калыптанган мазмунун ар тараптуу ачып көрсөтүү, аны жаңы доордогу руханий баалуулуктардын жана өз тааным-тажрыйбасынан келип чыккан акыл-ойлор менен байытуу акындар чыгармачылыгында да салтка айланган көрүнүштөрдүн бири.

Атап айтканда, акын “Болоор жигит”, “Болбос жигит”, “Эр жигитке сын”, “Жигиттик”, “Марттык”, “Баатырдык” деген ырларында биз сөз кылып жаткан эркектер тобунун мүнөз дүйнөсүн иликтеп, өзүнүн байкоолору менен коштоп, жалпылап, эр жигиттин ырааттуу идеалын түзгөн. Акындын пикири боюнча чыныгы жигиттин артыкча ар-намысы, сөздөрүнүн курчу, бекем эрки, өзгөчө сүрү болот. Чыныгы жигит барда да, жокто да ар-намыс менен адамдык наркты бийик сактайт. “Кедей да болсо малдуудай, чырмаган дартка карабай. Чабан да болсо

алдуудай, чындык сөзүн бетке айтат, Чангеттен аккан шар суудай”

Чыныгы жигит коомчул ыкластын алып жүрүүчүсү. Андайлар: “Элдин ишин тууралап, эч кимге кылбайт кыянат, өзүнөн улуу кишиден, адеп сактап уялат”, “Кеңешин элге билгизет, береке пейил киргизет. Калк намысын талашат, тууганына туу болот, душманына келгенде, чылап койгон уу болот”. Эр жигиттин нарк-насили акындын “Санат” аттуу ырында төмөнкүдөй сапаттар менен толукталат: “Калың элдин калкасы, Болгон жигит жакшы экен. Кабар келсе бир жерге, Жеткен жигит жакшы экен. Кадыры элге бөтөнчө, Өткөн жигит жакшы экен. Адамга катык тийбеген, Майын жигит жакшы экен. Көпчүлүктү күлдүргөн, Шайыр жигит жакшы экен”.

Балдар элдин келечеги, таалим тарбиясынын предмети; мураскерлик, табият тарбия-инсандын калыптанышын аныктоочу факторлор “Адам кылуу” элдик тарбиянын негизги максаты: уул жана кыз балдарды тарбиялоодогу өзгөчөлүктөр, элдик тарбиянын эреже жоболору. Бала үй-бүлөнүн тиреги, туткасы, ата-энелердин гана эмес бүтүндөй журттун кайра жаралуусунун өлбөстүгүнүн, өсүп-өнүгүшүнүн шарты. Кыргыз үй-бүлөлөрүндөгү ажырашууларынын башкы себептери да адеп-ахлакка байланышкан. Кыргыз эли кичине кезинен эле кыз балдардын кулк-мүнөзүнө кылдат байкоо жүргүзүп, алардын адебине, жүрүм-турум маданиятына катуу талап коюшкан. Кыргыздардын “Кыздуу үйдө кыл жатпайт”, “Уулдуу болсоң узун сүйлөбө, кыздуу болсоң кыя сүйлөбө” деген макалдары да белгилүү кыздарга коюлган талап, аларды тарбиялоонун көп кырдуу өзгөчөлүгүн мүнөздөп турат. Бул да болсо адеп-ахлактын негизи жана үй-бүлөнү сактоо болуп саналат.

Элдик педагогика – турмуштан алынган, көпчүлүктүн – элдин педагогикасы, эл үчүн жаралган педагогика.

Элдик тарбиянын таасирдүүлүгү өтө күчтүү. Себеби анын пайдубалында элдин кылымдар бою чогулткан тарбиялоонун маңызы, мазмуну, принциптери жатат. Алардын баары элдик жомоктордо, макал-лакаптарда, элдик оюндарда, фольклордо жана диний шарияттарда камтылган.

Тарбиялоо жараянында эмнени жетекчиликке алышкан? Ислам дининин, элдин жана үй-бүлөнүн тарбиясын. Ар бир үй-бүлөнүн өзүнө жараша үрп-адат болуп калган тарбия негиздери болгон. Тарбиялоодо алар элдик макалдардан, насыят, үлгү ырлардан, жаңылмачтардан, табышмактардан, элдик оюндардан, жомоктордон кеңири пайдаланышып, алардан мисалдар келтиришип, талкуулашып, жыйынтыктар чыгарышкан. Элдик чыгармалардын денгээлин жогорку бийиктикке жеткиришкен, андан ар бир бала сыймыктанып, күжүрмөндүүлүк тарбиясын алган.

Кыргыздын элдик оозеки чыгармаларында да акылмандыктын нукура берметтерин чагылдырган, таамай айтылган макалдар көп. Мисалы, “Уядан эмнени көрсө, учканда ошону алат” дегенде, канаттуунун уясындай жайлуу да, жүрөккө жакын да үйдө, үй-бүлөдө бала кандай таалим-тарбия алып чоңойсо, ошого жараша мыкты же начар киши болоору кошмок мааниде билдирилет.

Ата-бабаларыбыздын салттуу, нарктуу үй-бүлөсүндө баланы чоң энелер тарбиялаган. Алар табигый, чебер даанышман, тубаса тарбиячылар болушкан.

Аксакалдар көчөдө өзүн туура эмес алып жүргөн балдарды көрүшсө, алдыларына чакырышып алышып, “кимдин баласысың?”, “эмне үчүн анттин-минтин” дешип, сурамжылашып, өздөрүнүн акыл-насааттарын беришчү. Мындай тарбиялык иштин мааниси өтө таасирдүү болгон. Себеби алар кээ бир адамдардын балдарынын коомдук жерде өздөрүн жаман алып жүрүшкөндүктөрүн аш-тойлордо айтып жиберилчү. Мындай абал “тартипсиз” балдардын ата-энесине да чоң моралдык сокку болор эле. Бул алардын аталык намысына өтө катуу тийген. Ошондуктан эл ичинде ата-энеме сөз тийип калбасын дешип, балдар, “Аксакалдардын көздөрүнө урунуп калбайлык” дешип, өздөрүн далдаага алышчу.

Балдарды туура тарбиялоодо элдик тарбиянын төмөндөгү маселелерин эске алуу туура болоору шексиз.

Ата-эне өзүнүн эмгекке, коомго, жолдошторуна кылган мамилелери менен балдарындагы чынчылдыкты, тартипти, мээнеткечтикти, эмгекти сүйүүнү, принципалдуулукту тарбиялоодо аларга үлгү болууга тийиш. Ал үчүн ата-эне балдарына койгон талапты биринчи өздөрүнө коюп, өзү аны ийне жибине чейин так аткарууга жетишүүсү керек. Ата-эне балдарынын өсүп жетилүүсүн туура аныктап билип, алардын өнүгүүсүнө туура багыт берсе, балдарын жан-дили менен сүйүп, аларга маданияттуу мамиле жасаса, алар балдарынын алдында чыныгы идеалга айланат. 3(85-87)

Чындыгында, Ислам дининде Советтик идеологдор айткандай дин жана дүнүйө бөтөнчө алып каралбайт. Ислам дини адамдын руханий тарбиясына дагы, дене тарбиясына дагы көңүл бурат.

Ислам дини үй-бүлөлүк тарбияга чоң көңүл бөлүп, балдарды негизинен ата-бабадан урпактарга калтырган мурасы, муундан-муунга өтүп сакталып келе жаткан көз- карашы, тили, дини, үрп-адаттары, каада- салттары, жашоо-турмуштун социалдык абалы менен тыгыз байланышта тарбияланышкан.

Ислам дини адамдарды жакшылыкка чакырып, жамандыктан кайтарат. Гумандуулукка чакырып, адамга жарашпаган сапаттарды каралайт, адеп-ахлак, руханий-маданий аруулук жана бийиктикке, мээнет кылуу менен бир катарда жер жүзүн таза жана кооз кармоого үндөйт. Ал адилеттүүлүктү, тынчтыкты, теңдикти, эрктүүлүктү даңазалайт.

Ошондуктан, инсандагы ахлактык сапаттардын эң негизгиси - ихсан жөнүндө өзгөчө ой жүгүртөбүз. Анда ихсан кеңири масштабда каралат. Ага мамиле дагы, адам баласы ишке ашыра турган бардык жакшы иштер киргизилет. Ихсан – инсандын табигый милдети болушу керектиги белгиленет. Себеби ныйматтарды өзүнөн башкаларга ихсан кылышы керек: “Алла сага ихсан кылганы сыяктуу, сен дагы (Алланын пенделерине) ихсан кыл,” деп айтылат “Касас” сүрөсүнүн 77-аятында. Ошону менен бирге, бир адам башка бирөөгө ихсан кылса, анын пайдасы ошол адамдын өзүнө кайтуусу, себеби бирөөгө жакшылык кылган адам өзүндө да руханий канаатты сезиши, башкалар тарабынан урмат-сыйга ээ болушу айтылат. Адамдардагы бул жакшы касиет “Аньом” сүрөсүнүн 160-аятында “Кимдир бирөө бир жакшы амал кылса, ошого он барабар кылып кайтарылат, кимдир бирөө бир жаман амал кылса, ошонун негизинде жазаланат” деп айтылат.

Жалпылап айтканда, жигиттик жетик акыл, ак дил, тунук сезим, тең караган калыстык, сылыктык, кичи пейилдик, кайраттуулук, шайырдык, шайдооттук. Ал өмүрүн, эмгегин, эрдигин, эл-журт тагдырына анын келечек бактысына арнайт.

Адабияттар :

1. Абдуллаев Р.М. Эмгекке тарбиялоодо элдик педагогиканын маанилүүлүгү. Известия Вузов, №7, Б. 2014-жыл.
2. А.Алимбеков. Кыргыз этнопедагогикасы. Б. -1996-жыл
3. Шербасва Ж.Р. Башталгыч класстарды тарбиялоодо элдик педагогиканын элементтерин пайдалануу жана анын таасири. Известия вузов, №7,
4. М.А.Абдикеримова Ж. Башк. Жалпы педагогика. Б. 2013-ж.
5. Миталипов К.М. Педагогикалык терминдердин кыргызча-өзбекче түшүндүрмө сөздүгү. Ош. 2007.

Рецензент: к.филол.н. Карымшакова А.